

servation of the monarchy in Russia and the establishment of legislative Duma. In addition, Octobrist became active participants in the election.

We analyzed the strategy and tactics of the elective campaign of the Central Committee's Party and provincial committees and county departments of octyabrists in Ukraine. The main focus of the research is made on printed campaign materials of the Central Committee's Party, which was distributed by members of local octyabrists' organizations in Ukraine. Also disclosed tactical steps to create electoral blocs members of Kharkiv and Kiev provincial committees «Union of October 17» with local committees of trade and industrial party. In the research the facts of use of administrative resources of octyabrists in Ukraine during the elections to the State Duma were examined. In addition, the main reasons for the defeat of the party «Union of October 17» in the election campaign were analyzed, which did not allow getting them more seats. For our calculations, octyabrists and their allies managed to hold eight deputies to the State Duma. Volyn and Kherson provinces were represented by three deputies, respectively, D. Andro, O. Kontsevich, M. Zhuravsky, M. Baidak, I. Minh, S. Varun-Secret, one deputy was elected from Ekaterinoslav and Kharkiv provinces, they are I. Sposobnyi, G. Firsov.

Key words: *State Duma, octyabrists, party, election, election bloc.*

Отримано: 3.09.2015 р.

УДК (477.83/.86) «1914-1917»:37

Сергій Олійник

УТИСКИ ТА РЕПРЕСІЇ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ ВЛАДОЮ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Сергій Олійник. Утиски та репресії галицької інтелігенції російською владою в період Першої світової війни. Стаття присвячена подіям Першої світової війни на території Галичини. На основі аналізу джерел і літератури, досліджуються причини та складові утисків і репресій галицької інтелігенції на території окупованого російською владою краю. Робиться спроба з'ясувати масштабність цього процесу. Автор констатує цілий комплекс репресивних заходів, їх сутність.

На основі конкретних фактів відмічається, що дана політика російської окупаційної влади охопила різні сфери життя та діяльності галицької інтелігенції.

Зазначається, що активним творцем та учасником утисків і репресій щодо, насамперед, проукраїнської галицької інтелігенції, була й сама частина інтелігенції, яка пов'язувала своє майбутнє з Росією.

У статті робиться спроба показати і реакцію галицької інтелігенції

на утиски та репресії з боку російської окупаційної влади. Відмічаються як справедливі обурення діям нової адміністрації, так і спроби пристосуватися до тих складних умов. Крім того, зазначається, що частина галицької інтелігенції, вбачаючи у російській владі загрозу своєму існуванню, змушена була виїжджати у незахоплені райони, і навіть емігрувати до інших держав.

Ключові слова: Галичина, галицька інтелігенція, Перша світова війна, Росія, російська окупаційна влада, репресії, утиски.

Сергей Олийнык. Притеснения и репрессии галицкой интеллигенции российской властью в период Первой мировой войны. Стаття посвящена событиям Первой мировой войны на территории Галичины. На основании анализа источников и литературы, исследуются причины и составляющие притеснений и репрессий галицкой интеллигенции на территории оккупированного российской властью края. Делается попытка выяснить масштабы этого процесса. Автор констатирует целый комплекс репрессивных мероприятий, их сущность.

На основании конкретных фактов отмечается, что данная политика российской оккупационной власти охватила разные сферы жизни и деятельности галицкой интеллигенции.

Отмечается, что активным творцом и участником притеснений и репрессий, в первую очередь, проукраинской галицкой интеллигенции, была и сама часть интеллигенции, которая повязывала свое будущее с Россией.

В статье делается попытка показать и реакцию галицкой интеллигенции на притеснения и репрессии со стороны российской оккупационной власти. Отмечаются как справедливые негодования действиям новой администрации, так и попытки приспособиться к этим сложным условиям. Кроме того, указывается, что часть галицкой интеллигенции видела в российской власти опасность своему существованию, должна была уезжать в незахваченные районы, и даже эмигрировать в другие страны.

Ключевые слова: Галичина, галицкая интеллигенция, Первая мировая война, Россия, российская оккупационная власть, притеснения, репрессии.

Події Першої світової війни на теренах Галичини знайшли своє відображення в значній кількості історичних досліджень. В коло уваги авторів потрапили різноманітні аспекти. Серед них чимало публікацій торкаються періоду окупації краю Російською імперією. Складовою останнього є становище галицької інтелігенції в умовах російської окупації та її взаємини з новою адміністрацією. Аналіз видань сучасників тих подій¹, радянських², зарубіжних³ і вітчизняних⁴ авторів дає змогу констатувати певні здобутки з даної проблеми. Однак, попри нагромадження значного фактажу, постає назріла потреба відповідних узагальнень, здійснення яких і зумовило появу даної статті.

Після окупації Галичини в 1914 р. російська влада активізувала процес інкорпорації регіону до складу Російської імперії. Реалізація його супроводжу-

валася подоланням певних труднощів, які мали безпосереднє відношення до галицької інтелігенції. У цьому плані потрібно в першу чергу відмітити прагнення російської влади ліквідувати проблему «мазепинства», центром якого вважалася Галичина, а його виразником – інтелігенція. Необхідно було також не забувати той факт, що місцева інтелігенція включала в себе й польську, німецьку (австрійську) та єврейську складові. Тому не випадково галицька інтелігенція була приречена відчувати на собі усю «привабливість» нової реальності. Разом з тим потрібно констатувати й той факт, що активним учасником реалізації означеного курсу була московфільська частина галицької інтелігенції.

Аналіз джерел та літератури дає підстави констатувати, що утиски та репресії нової адміністрації щодо галицької інтелігенції включали в себе такі компоненти: 1) русифікація освіти, науки і культури; 2) примусове нав'язування православ'я, гоніння уніатів, католиків, протестантів і іудеїв; 3) депортації, взяття в заручники, обмеження пересування.

Найперше і найпотужніше утиски торкнулися освітньої сфери. 18 вересня 1914 р. з'явився Циркуляр генерал-губернатора про тимчасове закриття в Галичині всіх навчальних закладів, він символізував перший крок нової влади в сфері освіти. Наступний полягав у з'ясуванні благонадійності вчителів, насамперед, нижчих учбових закладів, і по можливості середніх. Поряд із цим відбувалося виявлення тих вчителів, які володіли російською мовою. Відповідність до вимог благонадійності та знання російської мови відкривала перспективи відкриття деяких шкіл⁵.

На місцях розпочалося закриття шкіл. В їх приміщеннях часом відкривали шпиталі для поранених. Вводилися обмеження на вживання української мови. Без засобів для життя опинилися сотні вчителів⁶. З вересня 1914 р. у початкових і середніх школах, які не були закриті, розпочалося вивчення російської мови⁷.

Така політика отримала підтримку в московфільській інтелігенції. Більш того, її представники вимагали введення російської мови і російської школи та намагалися представити все це як відображення необхідності потреби всього населення Галичини⁸. А їх лідер В. Дудикевич, виразивши вірнопідданську промову призначеному губернатору, пропонував закрити всі школи. А відкриття їх планував лише за наявності викладачів з Росії. Середні навчальні заклади мали відкритися паралельно – чоловічі і жіночі (лише російські). Вищі навчальні заклади у Львові – університет, політехніка, Ветеринарний інститут, Лісова школа мали стати російськими. Для поляків радив надати університет і політехніку в Варшаві⁹.

Одним із нагальних завдань в освітній сфері для російської влади на окупованих територіях стала підготовка кадрів російськомовних вчителів. Вирішення цієї проблеми покладалося на запровадження з 1915 р. короткотермінових курсів російської мови у Львові, Самборі, Станіславові та Тернополі¹⁰.

Окремі представники освітян, щоб якось вижити йшли на співпрацю із окупантами. Так, зокрема, в період окупації міську управу Тернополя певний час очолював директор вчительської семінарії Є. Міхалковський¹¹.

Безумовно, така політика російської окупаційної адміністрації викликала невдоволення й інколи приводила в розпач українську галицьку інтелігенцію. Так, коли окупанти захопили Тернопіль, директор української гімназії проф. Р. Цеглинський зі своїм сином студентом у відчаї отруїлися¹².

Негативну реакцію викликав випадок у Львові з клопотання до генерал-губернатора в шкільній справі від українських жінок-вчительок, коли на запитання українською мовою, граф, обурившись і звинувативши виступаючого в «мазепинстві», «попрохали», якщо не вміють російською, то нехай спілкуються польською¹³.

У «Віснику Союзу Визволення України» згадуються факти про репресії щодо керівного складу Українського Педагогічного товариства у Львові¹⁴ та інших українських педагогічних товариств¹⁵.

Фактичне закриття усіх навчальних закладів на окупованій території викликало невдоволення також у польської інтелігенції Галичини. Однак тут втрутився політичний чинник. Г. Бобринський отримав листа, в якому зазначалося, що якщо раніше місцевим жителям здавалося, що під Росією їм краще б було жити, то дії цивільної адміністрації, зокрема в сфері народної освіти, змушують від цієї думки відмовитися. Під впливом суспільної думки та загально урядового курсу в польському питанні освітнє питання зазнало певного корегування. Польська громада отримала можливість відкрити у Львові польські народні школи та кілька приватних¹⁶.

Утисків нової влади зазнали наукова та творча інтелігенція. Розграбовувалися музеї, бібліотеки, наукові товариства і т. п. Влаштування концертів, постановка п'єс дозволялася лише з санкції адміністрації¹⁷. Російська влада вдалася до походу на українську книжку, українську школу, українські інституції, припинено функціонування українських наукових і просвітніх інституцій (наукове товариство ім. Т. Шевченка, товариства «Просвіта», Національний музей ім. митрополита Шептицького), з українських книгарень і бібліотек забрано всі українські книжки, а мешканці краю самі мали здавати українську літературу російським військовим командам, заборонено українську мову, навіть в приватному спілкуванні¹⁸. За невиконання інструкцій щодо української книжки передбачалося покарання трьома місяцями в'язниці чи штрафу у 3000 крб.¹⁹.

Болюче сприймалися галицькою інтелігенцією зміни в релігійній сфері. Попри оголошення про віротерпимість розпочалися утиски уніатської та насадження православної церков. Нова влада вважала за необхідне мати єдність віри в Росії і на приєднаній території²⁰.

Проти такої політики виступила польська частина галицької інтелігенції. Та обставина, що уніати підлягали Ватикану, та дії проти греко-католиків сприймалися поляками як порушення релігійних і національних прав²¹.

На запит російського журналіста щодо реакції інтелігенції щодо зазначених вище дій було дано відповідь: «Росія хоче відібрати у нас те, що ми відвоювали в німців ціною тяжких жертв»²².

На початку 1915 р. Галичину накрила нова хвиля репресій, російськими

жандармами було заарештовано та ув'язнено близько 300 осіб, серед яких переважну частину склали представники інтелігенції²³. Постійними були переслідування німців, хоча вони складали лише не велику частку населення. Вони тривали протягом всього часу російської окупації. У Львові відбулися арешти німецької інтелігенції²⁴. Мали місце і переслідування нечисленної єврейської інтелігенції²⁵.

У цей же час періодично здійснювалися хвилі жандармських трусів, арештів і депортацій. Достатньо було доносу, що це «мазепинець», людину хапали і вивозили. Ще одним приводом для арештів були підозри у шпигунстві. Російська влада, відступаючи з Галичини, взялася за примусове вивезення з території краю чоловіків віком 18-50 років, придатних до праці і розбудови власних губерній²⁶. Д. Дорошенко згадував як київські поліцейські відділення й візниці почали наповнюватися небаченими досі злочинцями, яких щоденно десятками, сотнями підвозили потяги з заходу (професори університету, поважні старі священики, інтелігенти всіх професій)²⁷.

Ще одним негативним явищем у відношенні нової влади до галицької інтелігенції стало взяття в заручники. За національним складом це були українці, євреї і поляки. В заручники брали людей «статечних, солідних, з становищем: послів до парламентського сейму, професорів вищих і середніх шкіл, директорів банків, музеїв, адвокатів». В основному це були люди віком 40-50 і старше років. У Києві в заручниках опинилося більше 150 осіб. Серед них опинилися директор «Дністра» С. Федак, професор І. Свенціцький, інженер І. Левінський²⁸.

На заваді нормального існування стали розпорядження генерал-губернатора, згідно яких встановлювалися обмеження права вільного в'їзду й виїзду з регіону²⁹.

Утиски і репресії російської окупаційною владою вплинули на погіршення матеріального становища галицької інтелігенції. Чи не найболючішим заходом з боку нової адміністрації стало для вчителів виселення з помешкань, які надавалися їм при школах, де у силу вимушених обставин залишалось чимало речей³⁰.

Зазнала галицька інтелігенція і такого явища як біженство. Загалом, попри складність статистичних обрахунків, частка її була значною³¹. З відступом російських військ з Галичини у 1915 р. до Наддніпрянщини вирушили ті представники галицької інтелігенції, які під час російського панування 1914 р. перейшли в православ'я, і тепер «цілком резонно боялися репресій» з боку австрійців. Їм нічого не лишалося як тікати з росіянами на схід. До цього їх спонукали російська влада та церковна адміністрація, обіцяючи їм в Росії наділи землі з садибами³².

А частина галицької інтелігенції, справедливо вбачаючи в російській армії, зокрема адміністрації, загрозу своєму існуванню, змушена була відступити з австрійською армією. Окремі представники галицької інтелігенції навіть емігрували до інших держав³³.

Взагалі, як свідчить Д. Дорошенко, в ставленні російської окупаційної влади до галицької інтелігенції, як і до всіх мешканців краю, склалися неприпустимі, з точки зору міжнародних правил відносини. Як піддані «ворожої держави» галичани могли б сподіватися на шанування в окупованій території національних та релігійних прав. Загалом російська влада поставилася до галичан, як до населення, яке повстало проти своєї митрополії, і якого тепер доводиться втихомирювати і карати³⁴.

Таким чином, встановлення контролю над Галичиною з боку російської окупаційної адміністрації супроводжувалося систематичними і різноплановими утисками та репресіями щодо місцевої інтелігенції, котрі мали викоринити прояви «мазепинства» та сприяти інкорпорації цих територій в існуючу державну систему Російської імперії. Активну допомогу в цих процесах окупантам надавали галицькі москвофіли.

Примітки:

¹ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки): Науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.; Петрович І. Галичина під час російської окупації: серпень 1914 – червень 1915 / І. Петрович. – Накладом в-цтва «Політична бібліотека», 1915. – 116 с.

² Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. – К. Наукова думка, 1978. – Т. 4.: Україна в період імперіалізму (1900–1917). – 531 с.

³ Бахтурина А. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Бахтурина / [В. В. Шелохаев (предисл.)]; Ассоциация исследователей российского общества XX века. – М.: АИРО – XX, 2000. – 239 с.; Савченко В. Н. Восточная Галиция в 1914–1915 годах // Отечественная история. – 2002. – №5. – С. 76-89.

⁴ Баран І. В. Нищення російськими властями української мови, школи та освіти в Галичині на початку Першої світової війни / І. В. Баран, О. Я. Мазур. «Держава та армія» № 724 // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2012. – С. 99-107; Берест І. Р. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни / І. Р. Берест. «Держава та армія» №584 // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2012. – С. 99-107; Брицький П. Західноукраїнські землі у роки Першої світової війни / П. Брицький // Історична панорама: Збірник наукових статей / П. Брицький. – Чернівці: Рута, 2004. – Випуск II. – С. 98-109; Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Кн. 1. Історичні нариси. – К: ТОВ «Вид-во «КЛІО»», 2014. – 784 с.; Глизнер В. Боротьба російського царизму з «мазепинським рухом» у Галичині в період Першої світової війни: 1914–1917 роки / В. Глизнер // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. 45-51; Олійник С. В. Галицьке вчительство в умовах освітньої політики окупаційної влади російського царизму в період Першої світової війни / С. В. Олійник // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [рекол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-

Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. 6: На пошану професора А. Г. Філінюка. – С. 573-580.

- ⁵ Державний архів Тернопільської області. – Ф. 322. – Оп. – Спр. 1. – Арк. 71.
- ⁶ Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Ч. 1. / І. М. Дуда. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. – С. 153.
- ⁷ Бахтурина А. Вказана праця. – С. 94.
- ⁸ Там же. – С. 92.
- ⁹ Баран І. В. Вказана праця. – С. 104.
- ¹⁰ Державний архів Тернопільської області. – Ф. 322. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк.267.
- ¹¹ Дуда І. М. Вказана праця. – 157.
- ¹² Там же. – 153-154.
- ¹³ Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 7-8. – С. 20.
- ¹⁴ Там же. – Ч. 35-36. – С. 10.
- ¹⁵ Там же. – Ч. 37-38. – С. 12.
- ¹⁶ Бахтурина А. Вказана праця. – С. 93.
- ¹⁷ Історія Львова. У 3 т. / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Т.2. – Львів: Центр Європи, 2007. – С. 512-513.
- ¹⁸ Вісник Союзу Визволення України. – 1914. – № 3-4. – С. 1.
- ¹⁹ Там же. – С. 3.
- ²⁰ Бахтурина А. Вказана праця. – С. 142.
- ²¹ Там само. – С. 159.
- ²² Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX–XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 310.
- ²³ Берест І. Р. Вказана праця. – Львів, 2012. – С. 54-55.
- ²⁴ Історія Львова. – С. 511.
- ²⁵ Там само. – С. 515.
- ²⁶ Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 29-30. – С. 22.
- ²⁷ Дорошенко Д. Вказана праця. – С. 29.
- ²⁸ Там же. – С. 53.
- ²⁹ Центральний державний архів історичний архів України у м. Києві. – Ф. 361. – оп.1. – Спр.6. – Арк.43.
- ³⁰ Державний архів Тернопільської області. – Ф. 370. – Оп.1. – Спр. 4. – Арк. 29.
- ³¹ Мазур О. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) / О.Мазур, І.Патер. «Держава та армія» № 584. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – С. 44-52.
- ³² Дорошенко Д. Вказана праця. – С. 50-51.
- ³³ Діло. – 1915. – 29 травня. – С. 3.
- ³⁴ Дорошенко Д. Вказана праця. – С. 24.

authorities in period of the First World War. The article is devoted to the events of the First World War in Galicia. Based on analysis of sources and literature, studied the causes and components of oppression and repression Galician intellectuals in the territory occupied by the Russian government land. An attempt to clarify the magnitude of this process. The author notes a range of repressive measures, their essence.

Based on the specific facts observed that this policy Russian occupation authorities embraced different spheres of life and activities of the Galician intelligentsia.

It is reported that the founder and active member of oppression and repression on primarily pro-Ukrainian Galician intellectuals, was the very intellectuals who linked their future with Russia.

The article attempts to show the reaction and Galician intellectuals on various harassment and repression by the Russian occupation authorities. Are marked as righteous indignation at the actions of the new administration, and attempts to adapt to the difficult conditions. In addition, it is noted that part of the Galician intelligentsia, seeing the Russian authorities threaten their existence, was forced to leave not captured areas, and even to immigrate to other countries.

Key words: Galicia, Galician intellectuals, World War I, Russia, Russian occupation authorities, repression, oppression.

Отримано: 17.09.2015 р.